

ТЕМА :УКРАЇНА В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

ПЛАН :

1. Воєнні дії на українських землях у 1914-1916 рр.
2. Українське питання в контексті перемог і поразок російської, австро-угорської і німецької армій
3. Українські Січові Стрільці
4. Економічні та соціально-політичні наслідки війни для України

Література :

1. Бойко О. Д. Історія України. К: ВЦ "Академія", 2001.
2. Полонська - Василенко Н Історія України. У 2. Т. - Т. 2. Від середини XVII ст. до 1923 р. - К: Либідь, 1993.
3. Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.
4. Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII - початок ХХ ст.). Львів, 1996.
5. Дорошенко Д. Нариси історії України. - К., 1991. - Т. 1-2.

1. З початком Першої світової війни український народ був втягнутий у бойові дії на фронті. Більше 4,5 млн. українців Російської імперії були мобілізовані в російську армію і понад 300 тис. українців Східної Галичини, Буковини і Закарпаття – в армію Австро-Угорську. На землях Західної України відбувались важкі і тривалі бойові операції.

Російське військове командування створило Південно-Західний фронт. Він простягався на 450 км від Іван-города в Польщі до Кам'янця-Подільського. Командувач фронтом – генерал М. Іванов. У складі фронту діяли 4 армії: 4-а і 5-а, що були націлені на Перемишль і Львів, і 3-я й 8-а – спрямовані на Львів і Галич. Перед російськими військами стояло завдання – оточити і знищити австро-угорську армію у Східній Галичині.

Їм протистояли Галицький австро-угорських фронт, який мав 1-у, 2-у, 3-ю і 4-у армії. Австро-угорське командування згідно

з оперативним планом ставило за мету розгромити російську армію. Завчасна визначеність стратегічних намірів воюючих сторін зумовили ту обставину, що в Галичині з перших днів війни розгорнулася велика битва (в історичній літературі названа Галицькою). В ній з обох сторін взяли участь близько 2 млн. солдатів.

Першою почала бойові дії австро-угорська армія, перейшовши р. Збруч на схід.

З вересня 1914 р. російська армія вступила у Львів, а наступного дня – в Галич. На початку вересня 1914 р. російські війська блокували фортецю Перемишль.

13 вересня вони були за 80 км від Кракова.

Успіх російської армії у Галицькій битві забезпечив її контроль над всією Східною Галичиною і майже всією Північною Буковиною. Втрати австро-угорської армії становили 326 тис. солдатів (у т. ч. 100 тис. полоненими), 400 гармат. Росія втратила 230 тис. солдатів, із них 40 тис. полоненими.

В ніч з 15 на 16 жовтня 1914 р. німецько-турецький флот обстріляв Севастополь, Одесу, Феодосію і Новоросійськ. Це означало, що Туреччина вступила у війну на боці Троїстого союзу.

На кінець 1914 р. стало очевидним, що план німецького генштабу блискавичної (тримісячної) переможної війни зазнав краху. Це сталося тому, що Німеччина із союзниками змушена була вести війну на двох фронтах – Західному і Східному, але й Антанта, навіть за таких несподівано сприятливих умов, не домоглася перемоги. На обох фронтах почалася позиційна війна.

У 1915 р. російське командування планувало наступ на Берлін та Будапешт, хоча військово-матеріальних ресурсів для таких амбітних цілей явно не вистачало. Розпочавши наступ, російська армія лише змогла примусити капітулювати 9 березня 1915 р. фортецю Перемишль: у полон потрапили 120 тис. солдатів та захоплено 900 гармат.

Тим часом Німеччина та Австро-Угорщина підготували наступ своїх армій у Галичині.

18 квітня 1915 р. почався так званий Горлицький прорив німецької армії. Німцям вдалося створити подвійну перевагу у живій силі і шестикратну перевагу в артилерії. Російські війська почали відступати.

21 травня вони залишили Перемишль, 9 червня німецько-австро-угорські війська оволоділи Львовом. До кінця червня 1915 р. російська армія залишила майже усю Галичину

(крім 8 східних повітів) та Північну Буковину. Під німецькою окупацією опинились також 5 повітів Волині.

У жовтні 1915 р. територією України Східний фронт проходив по лінії Чернівці – Тернопіль – Дубно. Проте Росія, навіть попри важку поразку її армії, з війни не вийшла. Це означало, що Німеччина не досягла головної мети воєнної кампанії 1915 р. Війна знову набрала позиційного характеру.

У 1916 р. лінія Південно-Західного фронту тяглась на 480 км від Пінська в Білорусії до румунського кордону.

Наприкінці 1915 р. російське військове командування, щоб залучити на свій бік у війні Румунію, вдалося до енергійного масованого наступу в Буковині.

У грудні 1915 р. на р. Дністер у районі сіл Топорівці – Саранче – Бояни спалахнули так звані «Різдвяні бої», які переросли у «новорічну битву», що тривала до 15 січня 1916 р. У цих боях росіяни втратили понад 70 тис. убитими й пораненими, не здобувши успіху.

Такі великі втрати спричинені тим, що тоді уперше на Східному фронті австро-угорські війська застосували отруйні гази. Як відомо, хімічну зброю на Західному фронті вперше використали німці у квітні 1915 р. в районі Іпра.

Навесні 1916 р. генерал Олексій Брусилов, новий командуючий Південно-Західним фронтом, почав наступ своїх військ по всьому фронту, які прорвали оборону австрійських військ. У ході так званого «Брусиловського прориву» росіяни 25 травня оволоділи Луцьком, в червні – Чернівцями. У Галичині лінія фронту проходила по лінії Золочів – Бережани – Галич – Станіславів (нині Івано-Франківськ).

Втрати австро-угорської армії становили майже 500 тис. солдатів, з них полоненими – 400 тис. Німці знову, перекинувши свої війська із Західного фронту на Східний, врятували ситуацію. Тоді ж, у серпні 1916 р., у війну проти Німеччини вступила Румунія, і знову почалась позиційна війна, уже третя з початку війни.

Таким чином, територією Західної України проходила південна частина Східного фронту, де упродовж 1914-1916 рр. відбувалися жорстокі бойові дії. Серед загиблих, поранених і полонених у ході баїв з обох боків було чимало українців.

Зазнала великої руйнації територія і значних збитків населення краю, деякі села були стерті з лиця землі. При цьому помітної військової переваги не досягла жодна з воюючих сторін.

Війна набирала ознак позиційної. Невдоволення війною українців, що воювали в російській армії, наростало.

2. На території Київського й Одеського воєнних округів розміщувалося 36 піхотних дивізій, 11 саперних, 2 понтонні й 3 залізничні полки. З галицьких українців в австрійській армії сформовано 9 полків, що становило 8,7 % її складу. У Станіславському, Городоцькому, Тернопільському, Чортківському піхотних полках, Львівському і Золочівському стрілецьких полках українців було до 60 %.

Незважаючи на таку значну участь у бойових діях у складі російської та австро-угорської армій, українці так і не дочекалися лібералізації з боку імперій щодо свого національного статусу. Навпаки, адміністрація в Східній Галичині, а вона була польською, почала настроювати віденський уряд проти українців: мовляв, вони ненадійні, їм не можна довіряти в умовах війни, через їхню зраду австро-угорська армія зазнала поразки.

Вже осінню 1914 р. розпочалися репресії проти мирних людей. У Золочеві було арештовано 150 «зрадників», у Бродах – 60, у Львові – 200. З Буковини до Австро-Угорщини було вивезено 30 тис. осіб. У Закарпатті в жовтні 1914 р. угорці віддали до суду 80 жителів Воловця, Скотарського, в Ясині стратили 60 осіб, у Перемишлі шаблями зарубали 45 осіб. Тисячі ні в чому не повинних українців відправили в концтабори.

Царська влада Росії, зі свого боку, розпочала гоніння на наддніпрянських українців, підозріваючи їх у «сепаратизмі» і «мазепинстві».

В січні 1915 р. у Київському воєнному окрузі відновлено дію **Емського указу: мета цього кроку була чіткою, покінчити назавжди з проявами української національної свідомості.** Було ліквідовано всі українські політичні видання, «Просвіту», українські клуби. В Києві, зокрема, заборонили вихід газети ТУП «Рада» та інших україномовних видань.

Особливо жорстокою антиукраїнська діяльність царської влади була в Східній Галичині й Буковині, що визнавались як тимчасово втрачені раніше російські території. Крім того, в них вбачалась загроза розповсюдження українського руху. Російським властям допомагали москвофіли.

29 липня 1914 р. вони створили у Києві «Карпато-Руський визвольний союз», який виробляв рекомендації щодо боротьби з українським рухом у Галичині й Буковині. Після того, як російська армія оволоділа у вересні 1914 р. всією Східною

Галичиною, частиною Північної Буковини, почався процес інкорпорації цих територій до Росії.

Вони отримали адміністративний статус воєнного генерал-губернаторства Галичини, на чолі якого стояв граф О. Бобринський. Він одразу ж взявся запроваджувати в краї російську мову, закони та устрій.

Репресії зазнала греко-католицька церква.

14 вересня 1914 р. був заарештований і депортований у Суздаль митрополит Андрій Шептицький, де він перебував до березня 1917 р. За ним до кінця 1916 р. послідувало майже сто священиків. У Галичину прибуло православне духовенство з Росії, з метою навернення місцевого населення в православ'я. Загалом у 1914-1916 рр. майже 200 греко-католицьких парафій були перетворені на православні.

На кінець червня 1915 р. російські війська залишили більшу частину Східної Галичини і Північної Буковини. Більш як 100 тисяч місцевих жителів, побоюючись репресій з боку австрійської влади, вимушені були відійти з рідних земель у Наддніпрянську Україну.

Повернення австрійської влади не забезпечило спокою галичанам і буковинцям. Деяких з них звинувачували у шпигунстві на користь росіян, багато страчували ні в чому не винних людей.

Специфічною і неоднозначною щодо вирішення українського питання була позиція громадськості українських губерній Росії.

Псевдопатріотичні настрої початкового періоду і в часи перемог російської армії змінювалися на осуд війни та російського уряду, який звинувачували в поразках на фронті.

Влітку 1915 р. у прифронтовій зоні спостерігалась паніка. Губернські установи з Кам'янця-Подільського передислоковані до Вінниці, Київський університет евакуйовано у Саратов, а політехнічний інститут – у Воронеж.

Поразка російської армії в Галичині, враження від антигуманних дій чиновників стосовно галицьких і буковинських українців призвели до певного пом'якшення позиції в «українському питанні». Так, кадети восени 1915 р. на своїй партконференції визнали право українців на широке культурне самовизначення.

В цьому ж аспекті варто розглядати створення і діяльність Товариства допомоги населенню, яке постраждало від воєнних дій. Вони займались організацією притулків для сиріт з Галичини, облаштування побуту біженців тощо. Велику роботу в цьому ж

напрямку проводили комітети Союзу міст і Союзу земств Південно-Західного фронту з осідком у Києві.

ТУП розпочало кампанію прийняття петицій про надання Україні такої ж автономії, як і Польщі. У них ставились вимоги до уряду забезпечити свободу слова і друку, відкрити культурно-освітні установи, повернути із заслання українців, засуджених за політичними мотивами.

Однак спроби громадськості відновити видання газет українською мовою влада жорстоко придушувала. Можемо констатувати, що лише ТУП певною мірою вдавалось утриматись на його тодішніх загалом об'єктивних позиціях щодо війни і місця в ній українців.

У грудні 1916 р. газета «Рада» опублікувала декларацію. В ній говорилося, що «наш бездержавний український народ, опинившись між молотом і кувалдою, приніс великі жертви, зазнали руйнацій наші міста і села і ми нічого за те не отримали. Якщо і щось отримали, то це біженців, репресії і заборони». На думку ТУП, тільки автономія України могла бути гарантом того, щоб усі ці прикрі явища припинилися.

Таким чином, упродовж 1914-1916 рр. за умов Першої світової війни українське питання, тобто питання передусім про відновлення української державності, попри усі вибудови українськими політичними силами можливих варіантів, залишалось невирішеним. Навпаки, Російська і Австро-Угорська імперії своєю антиукраїнською політикою в Східній Галичині й Буковині продемонстрували небажання і неконструктивність у підходах до вирішення цього питання.

Австро-Угорщина разом з Німеччиною в листопаді 1916 р. дозволила полякам утворити державу, складовою якої мала стати Східна Галичина. Це означало, що й на землях західних українців, попри всі зусилля їх політичних кіл, українське питання в умовах війни не буде вирішено.

Реальність була такою, що дії російської армії й чиновників у Східній Галичині й Буковині призвели до посилення антиросійських настроїв серед галичан і буковинців, а відновлення Польської держави спричинило активізацію українських політичних сил у боротьбі за національну незалежність. Національне гноблення не зменшилось ні у Наддніпрянській, ні в Західній Україні, а державність, тим більше соборність українських земель, попри жертвовність українців Сходу і Заходу, не наближалася.

3. У серпневі дні 1914 р. Головна Українська Рада створила Центральну бойову управу, яка звернулася до уряду Австро-Угорщини з проханням дозволити сформувати легіон Українських Січових Стрільців (УСС).

Такий дозвіл було дано. До УСС зголосилося тисячі добровольців. Проте створення великого військового українського з'єднання не входило до намірів австрійської влади, тому було вирішено обмежити чисельність легіону до 2 тис. стрільців. Погано озброєних добровольців, австрійське командування вирішило кинути на фронт проти російських військ, що наступали під Радзивилловим, де на легіон чекала неминуча загибель.

Стрільці прийняли 3 вересня 1914 р. у Стрию присягу й залізницею вирушили на вишкіл у закарпатські села неподалік Мукачева. Ядро легіону становили активісти довоєнного січового, сокільського і пластівського руху.

Восени того ж року на Закарпатті було проведено військово-організаційне впорядкування легіону УСС, створено десять сотень (по 220 осіб у кожній), поділених між двома куренями під командуванням Г. Коссака (1-й курінь) і М. Волошина (2-й курінь) та пів куренем під командою Р. Шухевича.

Наприкінці вересня 1914 р. легіон вступив в оборонні бої з російськими військами в районі Верецького та Ужоцького перевалів. Ще запеклішими виявилися бої у листопаді проти корпусів генерала О. Брусилова, які намагалися пробитися в Карпати.

На початку квітня 1915 р. стрілецькі сотні куреня В. Дідушка зосереджувались у районі гори Маківки, яка була природною перешкодою на шляху до Угорської низовини, куди проривалися царські війська.

Микола II в той час здійснював поїздку по Галичині, знайомлячись з новою російською провінцією. Командування Південно-Західного фронту вирішило ознаменувати «височайший» візит вагомою перемогою. Тому одній з найкращих в царській армії дивізій під командуванням генерала О. Каледіна було наказано захопити Маківку.

Російські війська 2 квітня розпочали артилерійським вогнем бої за Маківку, які 1 травня закінчилися штурмом. У ніч на 2 травня до гори прибув курінь Г. Коссака і повернув утрачені позиції. У боях на Маківці загинуло 42 стрільці, 76 одержали поранення, 35 потрапили в полон.

У травні – червні 1915 р. австрійські та німецькі війська прорвали оборону росіян і змусили їх залишити майже всю Східну Галичину. Наприкінці серпня курені УСС знову брали участь у запеклих боях на Тернопільщині, між річками Серетом і Стрипою; 2 листопада 1915 р. стрільці ліквідували прорив росіян на Бережани. У боях на схилах гори Лисоня полк УСС втратив убитими, полоненими й пораненими понад тисячу старшин і стрільців. після цього полк УСС аж до травня 1916 р. перебував у тилу.

Наступ російських військ розпочався у червні 1916 р. Разом з усім фронтом від Стрипи відступив і стрілецький полк, закріпившись під Бережанами в районі Лисоні.

Два місяці – серпень і вересень – на цьому рубежі безперервно точилися запеклі бої. Коли ж було розгромлено сусідні частини, полк УСС опинився в оточенні. півтори сотні старшин і стрільців полягли у тих боях, близько тисячі потрапили у полон. Решту полку було виведено в тил. Незважаючи на великі втрати, січові стрільці виявили мужність і героїзм, уславилися як «залізний» підрозділ.

Сам факт існування УСС, їхня героїчна боротьба мали велике національно-пропагандистське значення, оскільки сприяли відродженню історичної свідомості і традицій козацької слави, поширенню ідеї визволення і возз'єднання України.

4. В умовах війни вся економіка Росії опинилась у надзвичайному становищі. Потреби фронту були такими великими, що ритм її мав бути піднесений на значно вищий рівень. Виробництво зброї бойових припасів, продовольства, обмундирування для армії було першочерговим економічним завданням. Оскільки війна затягнулась на 4 роки, то промислове виробництво виявило ознаки явної диспропорції й розбалансованості.

В українських губерніях Російської імперії ситуація в економіці була така ж, як і у всій Росії. Крім того, відчувалась більш гостра нестача палива і робочих рук, адже понад 4 млн. осіб було мобілізовано в армію. На шахтах кам'яновугільної промисловості Донбасу на початку війни мобілізовано 30-40 % робітників.

Українські губернії Російської імперії були ближнім тилом Східного фронту, а він потребував багато військової продукції. На багатьох підприємствах робочий день зріс до 16 год. Робітники

військових заводів отримували доплати розміром від 6 до 25 % – так звані «військові надбавки».

Однак зростання цін, передусім, на продукти харчування, ці надбавки зводили нанівець. Загроза голоду була очевидною. Тисячні черги у містах за хлібом ставали звичним явищем. Хліба не вистачало навіть для солдатів.

29 листопада 1914 р. уряд Росії прийняв постанову про запровадження примусових хлібних поставок губерніями і повітами.

Транспорт, передусім залізничний, був на грані краху. Не вистачало паровозів, вагонів, через що в 1916 р. на залізниці зосередилось 150 тис. вагонів не перевезених вантажів. Виходи для російських пароплавів з Чорного і Балтійського морів були закриті, зв'язок з зовнішнім світом дуже ускладнювався. Упродовж 1914-1916 рр. в Україні закрилося 1400 підприємств.

Наслідки війни для українського села були не менш важкими. У 1914 р. із 32,638 млн. осіб 27,682 млн. (84,8 %) були селянами. Аграрна реформа не вирішила земельної проблеми. Переселенці з Німеччини мали в середньому 65 га на двір, болгари – 50, а селяни – українці – 11 га. У привілейованому становищі були і російські дворяни в Україні.

Врожайність зернових на Правобережжі сягала 12 ц з га, на Півдні України – 8,5 ц. Посівні площі зменшилися на 13,3 %. Це сталося й тому, що були ліквідовані німецькі землеволодіння (2 млн. га).

Імпорт сільськогосподарських машин впав майже в 30 разів, а з Німеччини та Австрії повністю припинився. Харківський, Одеський, Єлисаветградський заводи сільгоспмашин почали виконувати замовлення військового міністерства.

Українське село в результаті мобілізації на війну працездатних чоловіків втратило 30 % чоловічих робочих рук.

Крім того на село було покладено виконання окопної і кінсько-подвірної дорожньої повинності, що відволікало селян від ведення власного господарства. Певною мірою проблему робочих рук на селі в підросійській Україні вирішували біженці з Західної України.

Грошова інфляція зростала з кожним роком війни і досягла в 1917 р. 414 %, зростали податки. Усе це важким тягарем лягало на плечі робітників і селян України. Іноземні позички уряду Росії збільшувалися, а з ними зростала і залежність від позичальників.

У роки війни поширювалися протести серед солдатів. Відомі такі форми протесту: втечі, відмова йти у бій, вбивство офіцерів, добровільний полон, братання з солдатами ворожої армії.

25-27 жовтня 1916 р. відбулося повстання на збірному пункті в Кременчуці. В ньому взяло участь 6 тис. мобілізованих осіб. Вони відмовилися їхати на фронт, звільнили з тюрми заарештованих товаришів. Генерал О. Брусилов констатував: уся армія готова до революції. Середовищем напруги й революційних настроїв були біженці і переселенці, яких нараховувалося кілька сотень тисяч осіб.

У тяжкому становищі опинилося населення західноукраїнських земель. І російська, і австрійська військові адміністрації зобов'язували українців виконувати у примусовому порядку роботи від кількох днів до 3 місяців. Це були окопні роботи і надання послуг армії підводами.

Значними були руйнації українських міст і сіл, що потрапили в зону бойових дій Російської і Австро-Угорської армій.

Отже, на кінець 1916 – початок 1917 р. в Російській імперії, в т. ч. в українських губерніях, економічна ситуація була такою, що ймовірним був соціальний вибух. Український народ опинився в дуже важкому, трагічному становищі. На землях Західної України, в Подільській і Волинській губерніях велися запеклі воєнні дії, які несли смерть, великі руйнації, економічне виснаження. Ситуація була настільки складною, що на фронті українцям довелося стати «братами-ворогами», а в тилу – братами.

Світова війна та її наслідки стали каталізатором революції в Росії і Австро-Угорщині. Серед населення посилювався дух поразенства.

Український національний рух жорстоко придушувався російською владою. В Австро-Угорщині він розвивався під контролем властей і не мав перспективи завершитися утворенням національної держави.

УСПІХІВ!!!

Бережіть себе і своїх рідних.

ВСЕ БУДЕ УКРАЇНА!